

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Նվիրվում է պրոֆեսոր
Գուրգեն Մելիքյանի 85-ամյակին*

№ 20

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2021

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Սաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Րեպենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Քննարկի Միոգոյան

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆ – 85.....7-9

Արաբագիտություն

Հայկ Քոչարյան, Մոհամմեդ Հաջ Իբրահիմ

«ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ 21-ՐԴ ԴԱՐՈՒՄ.
ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՄԱՆ, ՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՁԵՎԱԿԵՐՊՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ»
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ (ՄԱՍ Բ).....10-21

Մերի Չիլիսիյան

«ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԴՈՒՐԱՆՈՒՄ. IHYĀ’ AL-MAWĀT
ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ.....22-29

Հարություն Մաթևոսյան

ԱՄՆ-Ի ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ԾԱՅՐԱՀԵՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ
ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ («ԱԼ-ԿԱԻԴԱ»-Ի ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....30-39

Մոհամմեդ Հաջ Իբրահիմ

ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ ՊԱՅՔԱՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՇՐՋԱՆԱԿԻ ՄՇԱԿՈՒՄԸ 9/11-ԻՑ ՀԵՏՈ.....40-46

Համիկ Երիցյան

ԲԱԶՄԱՍՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ՀԱՆՐԱԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎՎՈՐՄԱՆ
ԳՈՐԾՈՆ (ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՄԻԱՑՅԱԼ ԷՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....47-54

Թյուրքագիտություն

Վարուժան Գեղամյան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԹՈՒՐԹԻԱՅԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԻ ԵՎ ՀՈՏՏՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ 2019-2021ԹԹ.....55-71

Մարիամ Մելքոնյան

ՀԱՅԱՏՅԱՑՈՒԹՅԱՆ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ «ԱՏԵԼՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՔՆ» ԻԼՀԱՄ ԱԼԻԵՎԻ ԵԼՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ 72-86

Ռաֆիկ Խաչատրյան

1974 թ.-ի ԿԻՊՐՈՍ ԹՈՒՐԶԱԿԱՆ ՆԵՐԽՈՒԺՈՒՄԸ ԵՎ ՆՐԱ ՆԱԽԱԴԻՅԱԼՆԵՐԸ 87-98

Գառնիկ Դավթյան

ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏԿԵՐԸ ԱԴԻԲԵՋԱՆՈՒՄ 99-105

Թամարա Աղանայան

ՊԱՆԹՈՒՐԹԻՍ ԳՐՈՀԱՅԻՆՆԵՐԸ ԹՈՒՐԶԻՎՅՈՒՄ. «ԿՈՄԱՆԴՈՍՆԵՐԻ ՃԱՄԲԱՐՆԵՐԻ» ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ, ՆՊԱՏԱԿԸ, ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ (1968-1971 թթ.) 106-117

Իրանագիտություն

Լիանա Պետրոսյան

ԻԻՀ-ՈՒՄ ԹԱԼԻՇ ՆԱՀԱՆԳԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՆԵՐՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵՏԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ 118-123

Անի Նահապետյան

ՀՐԵԱՆԵՐԸ ԿՅՈՒՐՈՍ Բ ՄԵԾԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐՈՒՄ ԵՎ ՎԵՐՁԻՆԻՍ ԿԵՐՊԱՐՆ ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉՈՒՄ 124-140

Նարե Գևորգյան

ԻԻՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՓՈՐՁԱԳԵՏՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴՈՒՄ ԱԼԻ ԱՔԲԱՐ ՀԱՇԵՄԻ ՌԱՖՍԱՆՋԱՆԻԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ 141-152

Յասեր Քարամզադե Հաֆթխանի

ԹԱԼԻՇԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՊՈԵԶԻԱՅԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ 153-160

CONTENT

<i>Knarik Mirzoyan</i> Gurgen Melikyan - 85.....	7-16
---	------

Arabic Studies

<i>Hayk Kocharyan, Mohammed Haj Ibrahim</i> “PARADIGM OF TERRORISM IN THE 21ST CENTURY: A CRITICAL INVESTIGATION INTO THE DEFINITIONAL, THEORETICAL AND LEGAL FRAMEWORKS ASSOCIATED WITH TERRORISM” SURVEY (PART TWO).....	10-21
--	-------

<i>Meri Chplakhyan</i> «AGRICULTURE» FROM THE PERSPECTIVE OF AL-QUR’AN. DEFINITION OF THE CONCEPT: «IHYĀ’ AL-MAWĀT».....	22-29
--	-------

<i>Harutyun Matevosyan</i> US FOREIGN POLICY CHANGE IN STRUGGLE WITH ISLAMIC EXTREMISM (EXAMPLE OF AL-QAEDA).....	30-39
---	-------

<i>Mohammed Haj Ibrahim</i> EVOLVING LEGAL FRAMEWORKS IN COUNTERING TERRORISM AFTER 9/11.....	40-46
---	-------

<i>Hasmik Yeritsyan</i> MULTICULTURE AS A FACTOR FOR FORMING SOCIOLINGUISTIC SITUATION (EXAMPLE OF THE UNITED ARAB EMIRATES).....	47-54
--	-------

Turkic Studies

<i>Varujan Geghamyan</i> MAIN THESES OF TURKEY’S STATE DISCOURSE AND RHETORIC ABOUT ARMENIA AND ARMENIANS IN 2019-2021.....	55-71
--	-------

<i>Mariam Melkonyan</i> DEMONSTRATIONS OF ARMENOPHOBIA AND	
---	--

"HATE SPEECH" IN THE TALKS OF ILHAM ALIYEV.....	72-86
<i>Rafik Khachatryan</i> THE CYPRUS TURKISH INVASION OF 1974 AND ITS PRECONDITIONS.....	87-98
<i>Garnik Davtyan</i> AZERBAIJANI ELECTION OVERVIEW.....	99-105
<i>Tamara Aghamalyan</i> PANTURKIST MILITANTS IN TURKEY: THE PROCESS OF FORMULATION, AIMS, ACTIVITY OF THE CAMPS OF COMMANDOS.....	106-117

Iranian Studies

<i>Liana Petrosyan</i> THE DOMESTIC POLITICAL DISCOURSE ON THE FORMATION OF TALYSH PROVINCE IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN DURING THE REIGN OF M. AHMADINEJAD.....	118-123
<i>Ani Nahapetyan</i> JEWS IN THE GREAT POLITICAL PROGRAMS of CYRUS II AND THE LATEST CHARACTER IN "THE BIBLE"	124-140
<i>Nare Gevorgyan</i> THE ROLE AND ACTIVITY OF ALI AKBAR HASHEMI RAFSANJANI IN THE ASAMBLEA OF EXPERTS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN.....	141-152
<i>Yaser Karamzadeh Haftkhani</i> AN INVESTIGATION OF THE STRUCTURE OF TALYSHI FOLK POETRY.....	153-160

«ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ» ԴՈՒՐԱՆՈՒՄ. IHYĀ' AL-
MAWĀT ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ

Քանալի քառեր՝ Դուրան, հադիս, գյուղատնտեսություն, Ihyā' al-Mawāt, Fard al-Kifayah

«Երբ դատաստանի օրը գա և ձեզանից որևէ մեկի ձեռքում սածիլ լինի, ապա թող տնկի այն»²

Իսլամի տարածման ու Մուհամմադ մարգարեի քարոզչության գործում տնտեսությունը էական դեր ու նշանակություն է ունեցել: Այդ մասին վկայում են թե՛ Դուրանի այաթները, և թե՛ Մարգարեի հադիսները: Տնտեսության կարևորագույն ճյուղերից մեկը՝ առևտուրը, մշտապես եղել է իսլամի պատմության բաղկացուցիչ մասերից մեկը՝ կապված առաջին հերթին Մեքքայի՝ դեռևս նախաիսլամական շրջանում որպես առևտրային գործունեության հիմնական կենտրոն լինելու հանգամանքի հետ: Մարգարե Մուհամմադը Մեքքայի առևտրային կենտրոն լինելը դիտարկում էր իսլամի քարոզչությունն իրականացնելու համար լավագույն ուղիներից մեկը: Վաղ շրջանի մուսուլմանները առևտրով զբաղվելիս մեծաթիվ ճանապարհորդություններ էին իրականացնում դեպի աշխարհի տարբեր կողմեր, ինչի արդյունքում իրենց հետ իսլամը հասցնում էին մինչև արևելյան և արևմտյան Աֆրիկա, արևելյան Ասիա:³ Մարգարեն առևտրականներին խրախուսում էր իրենց գործում և նրանց աշխատանքը որակում որպես՝ «Ալլահի առատաձեռնության որոնում»:

«...մյուսները թափառում են երկրով մեկ, ցանկանալով (գտնել-Իբն Թալիդ⁴) Ալլահի առատաձեռնությունից, և մյուսները կռիվ են մղում Ալլահի ճանապարհին...» (Ղ.-73:20)

¹ ԵՂՀ արարագիտության ամբիոնի մագիստրանտ, էլ-փոստ՝ meri.chplakhyan@ysumail.am

² ص. 126 البخاري، الادب المفرد، 222 باب- اصطناع المال، 479، القاهرة، 1951

³ Kattih, Abdourahman, “Islam & Business”, The Islamic Education And Services Institute, <https://ribh.wordpress.com/2008/01/27/islam-and-business/>, November 2008

⁴ تفسير ابن كثير <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/katheer/sura73-aya20.html>

Այաթը համեմատական է անցկացնում առևտրականների աշխատանքի և Ալլահի ճանապարհին կովորների միջև, այս կերպ կարևորելով նրանց գործունեությունը: Բացի առևտրից իսլամը կարևոր նշանակություն է տալիս տնտեսության մյուս ճյուղին՝ գյուղատնտեսությանը:

Ղուրանում և Մարգարեի հադիսներում գյուղատնտեսությունը համարվել է ապրուստ վաստակելու հիմնական և կարևորագույն միջոցներից մեկը: Իսլամի տեսանկյունից գյուղատնտեսությունը դիտարկվում է հասարակության պարտավորությունների՝ Fard al-Kifayah-ի կարևորագույն մասը:⁵ Այս պարագայում գյուղատնտեսության արդյունքում ստացված վաստակը համարվում է հալալ՝ օրինական: Որպես այդպիսին, ըստ Իսլամի, այս կարևոր ոլորտում ներգրավվելը պատվաբեր աշխատանք է համարվում մարդկության համար, քանի որ անձը, ով զբաղվում է գյուղատնտեսությամբ, հոգ է տանում ոչ միայն իր՝ այլ ողջ համայնքի մասին: Իսլամում սա նման է նվիրատվության (sadaqah):⁶

«Ալլահի ճանապարհին իրենց ունեցվածքը ծախսողների օրինակը նման է սերմի, որը անեցրել է յոթ հասկեր, և յուրաքանչյուր հասկի վրա՝ հարյուր սերմ: Եվ Ալլահը կրկնապատկում է (պարզևր⁷) նրա՝ ում ցանկանում է...» (Ղ.-2:261)

Չարգացնելով վերոնշյալը, Ալ Կուրտուբին առաջարկում է այաթի մեկնության այն տարբերակը, ըստ որի գյուղատնտեսությունը մուսուլման հասարակության պարտավորություններից է և վաղ թե ուշ այն կդառնա մարդկության եկամտի կարևորագույն աղբյուրը:⁸ Այս մասին է փաստում նաև լայն շրջանառվող Ihyā' al-Mawāt⁹ հայեցակարգի գոյությունը, որը ենթադրում է հողի սեփականության իրավունքի մոդելը իսլամում: Գյուղատնտեսությամբ զբաղվելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ էր կարգավորել հողի սեփականության և դրա տնօրինման շուրջ առկա խնդիրները, որոնց անդրադարձ է կատարվել Մարգարեի մեծ թվով հադիսներում:

⁵ الواجب الاجتماعي، عمر محمد جبه جي، الإمارات-العین، ص. 7

<https://islamsyria.com/portal/uploads/CMS/library/100120160125045843.pdf>

⁶ Mohd. Effendi Norwawi (2006), “Food Security from the Malaysian Perspective”, in Shaikh Mohd Salleh, et al., Food and Technological Progress: An Islamic Perspective, Kuala Lumpur: MPH Group Printing (M) Sdn. Bhd., p. 7.

⁷ تفسير القرطبي <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/qortobi/sura2-aya261.html#qortobi>

⁸ Muhammad Ridhwan Ab Aziz, Agriculture and agribusiness from the perspective of Al-Qur'an and Al-Sunnah, Jurnal Usuluddin, USIM, 2009

⁹ Մեռած (անմշակ հողի) վերածնունդ

«Նա՛ ով հող է տանում (մշակում է) այն հողը, որը իրեն չի պատկանում, ուրեմն արժանի է (դրան)»¹⁰

Հաղիսը փոխանցվել է Աիշայից և տեղ է գտել Բուխարիի ժողովածուում: Ihyā' al-Mawāt-ի մասին կարելի է գտնել նաև Ահմադ իբն Համբալի, Ալ Թիրմիզիի և այլոց ժողովածուներում:¹¹ Ընդհանուր առմամբ կարելի է հաղիսներից եզրակացնել, որ անմշակ հողերի վերականգնումը օրինական է համարվում շարիաթով, ինչը իրենից կարող է ենթադրել գյուղատնտեսական տարրեր ծրագրեր, ոռոգում, ցանկապատում, շինության կառուցում և այլն: Ելնելով վերոնշյալ և Ihyā' al-Mawāt-ին անդրադարձող մի շարք հաղիսներից՝ ֆակիհների մեծ մասը պնդում է, որ այն հողը, որը չունի սեփականատեր և նրանում նախկինում որևէ մեկը մշակությամբ չի զբաղվել, ապա կարող է պատկանել նրան, ով հաջողությամբ այն մշակում է: Նրանք նաև պնդում են այն, որ հողը, որը ունի սեփականատեր, պետք է մշակվի միայն նրա կողմից և ուրիշ ոչ մեկի:¹² Մագհաբներում այս հարցի հետ կապված հիմնականում նույն միտքն է արտահայտվում, տարբերությունները կապված են միայն ժամանակային սահմանափակումների և որոշ այլ պայմանների առկայության հետ¹³:

Ihyā' al-Mawāt հայեցակարգի գոյությունն ու լայն կիրառությունը հաղիսներում հայտնում է այն մասին, որ դեռևս Մարգարեի օրոք մեծ կարևորություն է տրվել գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելուն, ինչի արդյունքում շատ հաճախ հող չունեցող անձինք պարզևատրվում էին՝ իրենց իսկ մշակած հողերի սեփականատերերը դառնալով:

Հաղիսներում տեղ գտած տվյալները, անշուշտ, բխում են Ղուրանից: Անմշակ հողերի կենդանացման մասին անդրադարձ կա նաև Ղուրանում.

«Նրա նշաններից է, որ տեսնում ես հողը ամուլ (անպտուղ-Ալ-Տաբարի), և երբ նրա վրա չուր իջեցնենք, այն (հողը-Ալ Տաբարի) կշարժվի (բուսականության

¹⁰ البخاري، صحيح البخاري، كتاب المزارعة، باب من احيا ارضا مواتا، حديث رقم 2335

¹¹ Մանրամասն տես՝ Ahmad Suhendra, Models of land ownership in Islam: Analysis on Hadis Ihyā' al-Mawāt, "Esensia", State Islamic University of Sunan Kalijaga Yogyakarta, 2017

¹² Muhammad Ridhwan Ab Aziz, Agriculture and agribusiness from the perspective of Al-Qur'an and Al-Sunnah, Jurnal Usuluddin, USIM, 2009

¹³ Նույն տեղում:

անու-Ալ Տաբարի) և կհագենա: Բրականում նա՝ ով կենդանացրեց այն (հողը- Ալ Տաբարի) կկենդանացնի նաև մեռյալին: Նա ամենակարող է:»¹⁴ (Ղ.-41:39)

Գյուղատնտեսության կարևորությունը Ղուրանում առաջին հերթին ընդգծվում է ջրի կենսական նշանակությանը անդրադարձ կատարելով.

«Արդո՞ք չտեսան նրանք, ովքեր անհավատ դարձան, որ Երկինքն ու Երկիրը մեկ ամբողջություն էին, և մենք դրանք առանձնացրինք ու ջրից ¹⁵ արարեցինք ամեն կենդանի բան, մի՞թե նրանք չեն հավատում» (Ղ.-21:30)

Այաթը առաջարկում է այն միտքը, որ ողջ բուսական և կենդանական աշխարհի արարման սկիզբը դրվել է ջրով, որը Երկնքից է ուղարկվել: Ապա ջրի կարևորությունը ընդգծվում է այն կապելով գյուղատնտեսական գործունեության հետ.

«Նմանապես երկրային կյանքը նման է ջրին, որը մենք իջեցրինք Երկնքից, որա հետ խառնվեցին (անեցին-Ալ-Տաբարի)¹⁶ Երկրի բուսականությունը, որով սնվում են մարդիկ և կենդանիները...» (Ղ.-10:24)

Խորը ուսումնասիրության արդյունքում առաջարկում ենք առանձնացնել գյուղատնտեսությանն անդրադարձող այաթների իմաստային տարբերակման մի քանի խմբեր: Առաջին խմբում կարելի է ներառել այն այաթները, որոնցում ներկայացվում է գյուղատնտեսության ծագումը, և դա կապվում՝ անմիջապես Ալլահի անվան հետ.

«Թ՛ող, նայի մարդը իր անեղին» (Ղ.-80:24)

«Ինչպես մենք ջուր (հողը անձրև-Իբն Քասիր)¹⁷ թափեցինք (երկնքից-Իբն Քասիր)¹⁸» (Ղ.-80:25)

«Հետո պատռեցինք Երկիրը (նրանից բույսեր հանելով-Ալ Տաբարի)¹⁹ (Ղ.-80:26)

«և նրանում սերմ անեցրինք» (Ղ.-80:27)

«և խաղող ու առվույտ» (Ղ.-80:28)

«և ձիթապտուղ ու սրմալ» (Ղ.-80:29)

«ձեզ և ձեր կենդանիների համար» (Ղ.-80:32)

¹⁴ الطبري تفسير <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura41-aya39.html#tabary>

¹⁵ Մեկնողների մի մասը գտնում է, որ ջուրը սպերմն է՝ նուտֆան:

¹⁶ الطبري تفسير <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura10-aya24.html>

¹⁷ تفسير ابن كثير <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/katheer/sura80-aya25.html>

¹⁸ Նույն տեղում:

¹⁹ الطبري تفسير <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura80-aya26.html#tabary>

Վերոնշյալ և մեծ թվով այլ այաթներում²⁰ հաստատվում է այն միտքը, որ Ալլահն է հիմք դրել գյուղատնտեսությանը և այն աստվածային պարզև է: Նման այաթներում շեշտը դրվում է հատկապես Ալլահի կարողությունն ու բարեհոգությունը ընդգծելու վրա:

Գյուղատնտեսությանն անդրադարձող այաթների մյուս խումբը արդեն իսկ կենտրոնանում է վերջինիս կարևորության և մարդկության գոյատևման համար կարևորագույն աղբյուր լինելու վրա: Նման այաթներից, թերևս, հատկանշական է առանձնացնել Ալ-Բակարա սուրայի 265-րդ այաթը.

«Ալլահի նանասարհին իրենց ունեցվածքը ծախսողները, ովքեր ձգտում են նրա գոհունակությանը իրենց հոգով վատահոյությամբ (որ Ալլահը արդար է-Ալ-Տաբարի²¹) նման են բլրի վրայի այգու, որում հորդառատ անձրև տեղաց և այն կրկնակի բերք տվեց...» (Ղ.-2:265)

Վերոնշյալ այաթի առանձնահատկությունն այն է, որ նրանում տրվում է հավատացյալի համեմատությունը բերքառատ այգու հետ և այդ կերպ նորովի ընդգծվում գյուղատնտեսության դերը իսլամում: Այաթներից մյուսներում նշվում է, որ գյուղատնտեսությամբ զբաղվելու հնարավորությունը մարդկությանը շնորհված մեծ հարստություն է, որի կորստի սպառնալիքով սատանան վախեցնում է մարդկանց.

«Սառանան ձեզ աղքատություն է խոստանում և դրդում է գարշելիության, իսկ Ալլահը ձեզ ներում է խոստանում ու առատաձեռն պարզև...» (Ղ.-2:268)

Կորստի մասին նշվում է նաև Ալլահի պատիժներում.

«Արդո՞ք ձեզնից որևէ մեկը կցանկանար ունենալ արմավենիների ու խաղողի այգի, որի ներքևում հոտում են գետերը ու նրա համար կա ամեն տեսակի բերք, և նրան վրա հասնի տարիքը ու նա ունենա թույլ սերունդ, և այգում կրակոտ փոթորիկ լինի ու այգին այրվի...» (Ղ.-2:266)

Նմանատիպ այաթները ավելի են ընդգծում գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու անհրաժեշտությունը: Տվյալ դեպքում այաթը կրում է նախագուշակական բնույթ, ըստ որի՝ Ալլահը, որքան բարեհոգի է գտնվել և մարդկությանը շնորհել է ապրուստի

²⁰ Տե՛ս Ղ.-16:10, 55:10,11,12,13, 15:22

²¹ تفسير الطبري <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/tabary/sura2-aya265.html>

կարևորագույն աղբյուրներից մեկը՝ գյուղատնտեսությունը, նույնքան դաժան կարող է գտնվել և զրկել նրանց վերջինիցս: Այս մտքի հետքերով գնալիս արդյունքում պարզ է դառնում, որ Ալլահը իրականում նման կերպ արդեն իսկ պատժել է մարդկությանը:

Գյուղատնտեսության մասին հիշատակող այաթների երրորդ խմբում կարելի է առանձնացնել այն այաթները, որոնցում Ալլահը պատժել է մարդկությանը՝ նրանց զրկելով իրենց մշակած այգիներից: Այս հարցով դիտարկման է ենթակա Սաբա ցեղի պատմությունը, որը տեղ է գտել Դուրանում: Սաբայի ցեղը հայտնի էր գյուղատնտեսական գործունեությամբ և առաջադեմ գյուղատնտեսական տեխնոլոգիաներով: Հայտնի է, որ Սաբայի ցեղը տիրապետում էր մեծ թվով մրգի այգիների²²:

«Սաբան (ցեղը-Ալ-Կուրտուբի) իր բնակավայրում ուներ նշան (աստվածային կարողության-Ալ-Կուրտուբի). երկու այգիներ աջ և ձախ (կողմերում-Ալ-Կուրտուբի)²³...» (Ղ.-34:15)

Այս այաթում, ըստ իբն Բասիրի, Ալլահը պատմում է Եմենում ապրող Սաբա ցեղի (Qabilah) մասին, ովքեր ապրում էին երջանիկ և բարգավաճող երկրում²⁴: Այնտեղ ճանապարհները երկկողմանի այգիներով էին պատված՝ աջ և ձախ, այնպիսի դասավորությամբ, որ ցանկացած դիտանկյունից երևում էին երկու այգիներն էլ: Սաբայի կայսրության տիրապետության տակ էին մեծ թվով վարելահողեր և պտղատու այգիներ: Նրա բնակիչները ապրում էին խաղաղության և ներդաշնակության մեջ: Ալլահը հրամայել էր Սաբայի ժողովրդին վայելել նրանց տրված ողջ կենսամիջոցները և դրա համար շնորհակալ ու երախտապարտ լինել ամենակարող Ալլահին:²⁵ Սակայն Սաբայի ժողովուրդը մերժում և չի ընդունում Ալլահի կարգադրությունները, ինչի արդյունքում վերջինս նրանց զրկում է իրենց ունեցվածքից և գյուղատնտեսական հողերից.

«Նրանք շեղվեցին (միաստվածությունից, Ալլահին երկրպագելուց-Իբն Բասիր)²⁶ և մենք նրանց վրա հեղեղ ուղարկեցինք: Եվ փոխարինեցինք նրանց

²² Muhammad Ridhwan Ab Aziz, Agriculture and agribusiness from the perspective of Al-Qur'an and Al-Sunnah, Jurnal Usuluddin, USIM, 2009, p. 329

²³ تفسير القرطبي <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/qortobi/sura34-aya15.html#qortobi>

²⁴ تفسير ابن كثير <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/katheer/sura34-aya15.html>

²⁵ Նույն տեղում:

²⁶ تفسير ابن كثير <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/katheer/sura34-aya16.html>

երկու այգիները երկու այլ այգիներով, որոնցում դատը մրգեր են, կարմրան և քիչ քանակով փշոտ հապարսա»: (Ղ.-34:16)

«Այդպես մենք պատժեցինք նրանց, որովհետև նրանք անհավատ դարձան, արդյո՞ք մենք պատժում ենք որևէ մեկին՝ բացի անհավատներից» (Ղ.-34:17)

Ալլահի նման կերպ պատիժները չեն սահմանափակվել միայն վերոնշյալով: Այդ մասին մեծ թվով վկայություններ կան նաև այլ այաթներում:²⁷ Այս խմբի այաթներում, անհավատության և Ալլահի ճանապարհից շեղվելու դեպքում մարդկանց պատիժը իրենց այգիներից և մշակությամբ զբաղվելու հնարավորությունից զրկելը սահմանելը՝ ընդգծվում է գյուղատնտեսության մեծ դերն ու նշանակությունը:

Ղուրանում որքան խրախուսվում է տնտեսությունը, այգիների մշակումը և արդար կերպով սննդի վաստակումը, այդուհանդերձ, Ալլահը մարդկանց շատ անգամ նշաններ է ուղարկում, որ դրանք բոլորը երբեք չկարևորեն իրեն երկրպագելուց: Այս վերջին խմբում առանձնացրել ենք այն այաթները, որոնցում Ալլահը զգուշացնում է մարդկանց, որ երբեք իրենց ունեցվածքը վեր չդասեն Աստծուն հնազանդվելուց և նրա հրամանները կատարելուց:

«Ո՛վ, դու՛ք, ուլքեր հավատացիք, թո՛ղ, ո՛չ ձեր որդիները, ո՛չ ձեր ունեցվածքը ձեզ չշեղեն Ալլահին ոգեկոչելուց, իսկ ուլքեր այդպես կանեն, նրանք կորուստներ կկրեն» (Ղ.-63:9)

Այաթում Ալլահը մարդուն նախազգուշացնում է չշեղվել իրեն երկրպագելուց, անգամ եթե հարցը վերաբերի նրա գլխավոր հարստություններին՝ գավակներին և ունեցվածքին, հակառակ դեպքում մեծ կորուստներ կունենա: Նույն միտքը հանդիպում ենք Ալ-Ջումաա սուրայի իններորդ այաթում.

«Ո՛վ, դու՛ք, ուլքեր հավատացիք, երբ կանչում են ուրբաթ օրվա աղոթքի, ապա ձգտե՛ք Ալլահին ոգեկոչելուն և թողե՛ք առևտուրը, դա (Ալլահին յսելը և հնազանդվելը-Իբն Քափր²⁸) ձեզ համար լավ է, եթե միայն հասկանալիք» (Ղ.-62:9)

Այստեղ ևս մեկ անգամ շեշտվում է, որ մարդու համար չկա ավելի կարևոր և անհրաժեշտ որևէ զբաղմունք կամ աշխատանք, քան

²⁷ Տե՛ս Ղ.- 18:35, 18:42, 89:6-10, 7:163,166, 5:60, 39:22:

²⁸ تفسير ابن كثير <https://quran.ksu.edu.sa/tafseer/katheer/sura62-aya9.html>

Ալլահին երկրպագելն է ու նրան հնազանդվելը: Դուրանի մեծ թվով այլ այլաթներում ևս հաստատվում է այս միտքը:²⁹

Այսպիսով՝ գյուղատնտեսությունը իսլամում համարվում է հասարակության պարտավորությունների մի մաս, որով զբաղվելը ո՛չ միայն խրախուսվում է, այլև՝ պարտադրվում: Գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու անհրաժեշտության մասին հիշատակվել է և՛ Դուրանում, և՛ Մարգարեի հաղիաներում: Դուրանում գյուղատնտեսության համապարփակ պատկերը ստանալով՝ պարզ է դառնում, որ այն Ալլահի կողմից մարդկությանն ուղարկված պարզ է, որով մարդիկ պարտավորվել են զբաղվել և իրենց արդար աշխատանքով վաստակել իրենց ապրուստը: Դուրանում գյուղատնտեսության կարևորությունն ընդգծվում է, երբ անհավատության դրսևորման շատ դեպքերում Ալլահի պատիժը լինում է մարդկանց իրենց այգիներից և իրենց մշակած հողերից զրկելը: Ալլահը մարդուն տալիս է աշխատելու ու զարգանալու, իր վաստակով իր ընտանիքը կերակրելու հնարավորություն, բայց որքան այդ ամենը խրախուսվում է, այդուհանդերձ մարդու ամենամեծ առաքելությունը մնում է Ալլահին հնազանդվելն ու երկրպագելը:

«AGRICULTURE» FROM THE PERSPECTIVE OF AL-QUR'AN. DEFINITION OF THE CONCEPT: «IHYĀ' AL-MAWĀT»

Meri Chplakhyan
(Summary)

This article examines the concept of agriculture from the spirit of al-Qur'an. Al-Qur'an as the main source of Islamic jurisprudence emphasizes the importance of agriculture in the daily life of a Muslim and it views the agricultural sector as an obligation of the society (*Fard al-Kifayah*). In this article, there is also a discussion of land ownership from the perspective of the revival of the dead earth (Ihya 'al-Mawāt). The concept "Ihya 'al-Mawāt" is the rehabilitation of idle land by constructing a building or doing agricultural projects. The finding shows that Al-Qur'an gives a clear message to the Muslims that getting involved in this important sector is an honourable endeavour.

²⁹ Տե՛ս Դ.- 24:37, 68:17-29, 2:61, 9:24